

ארכיון עיריית תל-אביב-יפו כמקור לשלהי השלטון העות'מאני בארץ ישראל

אריה שמואלביץ

1. הקדמה

תל-אביב נוסדה בשנת 1909, ונמצאה תחת השלטון העות'מאני כשמונה שנים. למרות התקופה הקצרה נמצא בארכיון עיריית תל-אביב חומר דוקומנטארי נכבד משנות השלטון העות'מאני האחרונות. זו היתה תקופה של נסיונות לשינוי פני המשטר וליצירת אזרחות עות'מאנית שווה לכל תושבי הממלכה ללא הבדל דת וגזע; זו היתה תקופה של מלחמות שהביאו בעקבותיהן לחץ כלכלי ניכר על האזרחים; זוהי גם תקופה שבה החלה להתעורר המתיחות בין הישוב העברי לבין שכניו. כל אלה ונושאים רבים אחרים באים לידי ביטוי במיסמכים המצויים בארכיון העיר. כאן אפרט בעיקר שלושה מקורות:

- (א) מחברות הפרטיכל של ועד העדה היהודית ביפו;
- (ב) תיקי ועד העיר תל-אביב;
- (ג) רשימותיו של דוד סמילנסקי.

(א) פרטיכל של ועד העיר הכללי לעדות ישראל ביפו. בארכיון העיריה ישנן כמה מחברות של פרטיכל זה המקפל בתוכו את התקופות הבאות: סיוון תר"ז—שבט תרנ"ו; תשרי תרע"ג—אלול תרע"ה; שבט תרע"ז; טבת—אדר תרע"ז (מאי 1890—פברואר 1896; ספטמבר 1912—ספטמבר 1915; ינואר/פברואר 1916; דצמבר 1916—מארס 1917) המחברות כתובות בכתב ידו של מחבר הפרטיכל, והסדר שלהן כרונולוגי. לרוב נכתב מי היו משתתפי הישיבה, אילו נושאים נדונו בה, פרטי הדיון וההחלטות.

(ב) בארכיון העיריה מצויים תיקי המיסמכים והמכתבים של ועד העיר מיום היווסדה. החומר עבר מיון וקיטלוג ראשוני, תוך הכנת רשימת הנושאים של התיקים השונים ורישום המיסמכים החשובים בכל תיק ותיק. פעולה זו, עם כל חשיבותה, איננה מקילה הרבה על החוקר הנוקף למיסמכים בנושא מסויים ומוגדר. דרך משל, אדם הרוצה לעקוב אחרי

ארכיון עיריית תל-אביב-יפו כמקור לשלהי השלטון העות'מאני בארץ-ישראל

היחסים בין ועד העיר לבין המושל (הפאשא), אינו יכול כלל להסתפק בתיק: 'יחסים עם השלטונות', אלא חייב לעבור גם על תיקים אחרים בנושאים כגון: היחסים עם המושבות, מיסים, מוסיקה וקונצרטטים (משום שנערך קונצרט מיוחד לכבודו של ג'מאל פאשא¹) וכד'.

ג) אוסף כתביו של דוד סמילנסקי, ביניהם רשימות אשר שלח לפני מלחמת העולם הראשונה (בשנים 1906—1914) לכמה עיתונים רוסיים, כמו, 'חדשות יליסבטגרד' (עתון יומי), 'ראזוסויט' (שבועון) שיצאו לאור בפטרבורג, 'קדימה' ו'מחשבה עברית' שיצאו לאור באודיסה ועוד. ברשימות הללו רוכזו רשמים מן הנעשה בארץ בכלל ובתל-אביב בפרט. חלקן בכתב יד וחלקן נדפסו במכונת כתיבה, ועברו הגהות ותיקונים של המחבר². ההתרשמות הראשונה מעיון בתיקי הארכיון הוא של קהילה מבודדת ומסוגרת. דומה כאילו רק סדרי החיים הפנימיים בעיר וקשריה עם הישובים העבריים וקהילות יהודיות אחרות הם הדברים העומדים ברומן של עולם; שכנים ושלטונות כאילו אינם קיימים. תופעה זו ודאי נבעה, בין השאר, מן השיטה העות'מאנית של החלוקה העדתית והאוטונומייה הרחבה לכל עדה ועדה, שלמרות כל הנסיונות להכניס בה תיקונים בכל זאת נשמרה באופן ניכר.

אך בסקירה זו אינני רוצה לעסוק בעניינים הפנימיים אלא להצביע דווקא על תרומתו של הארכיון הזה לשני נושאים מיוחדים הנוגעים לאימפריה העות'מאנית ושליטתה בארץ:

(א) מערכת היחסים של יהודי תל-אביב-יפו עם השלטונות; (ב) היחסים עם השכנים הלא יהודים. ברם, אקדים ואסתייג, שכן לאחר אותה התרשמות דלעיל, הרי לגופו של דבר מפורז בתוך כל התיקים העוסקים בעניינים פנימיים חומר ניכר ובעל חשיבות לא מעטה לשני הנושאים הללו, חומר שלא נבדק עדיין ולא השתמשו בו למחקר שלהי השלטון העות'מאני בארץ³.

1 מראשוני תנועת התורכים הצעירים, בשנת 1913 היה מושלה הצבאי של אסתאנבול והצטיין באירגון המשטרה בבירה. ב-1914 נתמנה שר הימיה ובאותה שנה נשלח לסוריה כמפקד הארמיה הרביעית, תפקיד בו החזיק עד 1917. בתוקף תפקידו זה היה אחראי גם על המינהל בכל האזור, כולל ארץ ישראל.

2 על המחבר ורשימותיו ראה בספריו: עם בני דורי (ת"א, תש"ב); עם בני ארצי ועירי (ת"א, תשי"ח). בספרים הללו נתפרסמו רשימותיו על אישים שונים בארץ, אך לא הרשימות לעתונות ברוסיה על הנעשה בארץ.

3 ראה המחקרים על אודות אותה תקופה בארץ: N. Mandel, 'Turks, Arabs and Jewish Immigration into Palestine, 1882-1914', in A. Hourani (ed.), *Middle Eastern Affairs*, No. IV, St. Antony's papers No. XXVII (Oxford, 1965), pp. 77-108; — 'Attempts at an Arab Zionist entente 1913-1914', *Middle Eastern Studies*, April 1965, pp. 238-267. י' רואי, נסיונותיהם של המוסדות הציוניים להשפיע על העתונות הערבית בארץ ישראל בשנים 1908-1914, ציון ל"ב, 1967, עמודים 201-229. 'The Zionist Attitude Towards the

2. פרטיכל ועד יפו

יחדו של מקור זה לגבי שני הנושאים המעניינים אותנו, הוא במתן פרטים על האווירה שנוצרה סביב אירוע מסויים, ויותר מזה על אודות הוויכוחים הפנימיים וההתלבטויות כלפי האירוע הזה. בחרתי להדגים זאת בתיאורם של שלושה מאורעות המשתקפים מן הפרטיכל.

האווירה מלאת החששות מפני השכנים מורגשת היטב בפרטיכל מס' 63 מיום א' י"ד מנחם אב תרנ"ב, בו גדונה פרשת עלילת דם, שאירעה שבוע קודם לכן, ואשר חלפה ברגע האחרון אחרי שהילד נמצא. '... בהאבד הנער הנוצרי רעש ההמון מאד ולולא נמצא הילד בעוד שעות אחדות כי אז חלילה היו בתינו לשמה ועד כה ההמון פרוע. ומוכתאר הקטולים דרש ברבים כי רב היהודים התנצר באחת העירות בחו"ל ויספר גם הוא כי היהודים צריכים דם נוצרים וכו' ואם נשקוט במכונינו מי יודע מה ילד יום'.

ההחלטה היתה לשלוח מכתבים בענין זה לחכם באשי ולה' י' ריבלין בירושלים ולר' יעקב מאיר⁴.

כושר החלטה ויכולת תושיה מוצלחים יותר גילה הוועד בפרשת הגירוש של קבוצת עולים מפרס בשנת 1892 (פרטיכל 53 מיום ה' י"ג שבט תרנ"ב). הפאשא טען כי פרס נמנית על הארצות שאסור ליהודיהן לעלות לארץ, כי הם דלים ואין הממשלה מוכנה לעזור להם. נציגי ועד יפו שכנעו את אנשי הקבוצה, שרוכזה על-ידי השלטונות בשתי חנויות בירושלים, לעבור ליפו תוך הבטחה שלא יישלחו חזרה לארצם. לשלטונות הבטיחו נציגי הוועד כי ישלחום חזרה לארצם. בפרטיכל גרשם הוויכוח מה לעשות באנשים הללו, ונרשמה ההחלטה לפזר אותם ביפו במושבות.

מצב הרבה יותר חמור עולה מן הדוגמה השלישית בסוף 1912. הפאשא של ירושלים הטיל בלחץ כמה ערבים בעיר, איסור על רכישת קרקעות על-ידי יהודים, ובכללם, גם יהודים בעלי נתינות עות'מאנית. הצו יצא מטעם הפאשא ולא מן הממשלה באסתאנבול. הפרשה ידועה ונתפרסמה באותה תקופה. חשיבות הפרטיכל היא בגלל ההתלבטויות שמאחורי הקלעים באיזו דרך לנהוג כלפי הפאשא. הפרטיכל (מס' 5, 6, 10, חשוך-כסלו תרע"ג, עמ' 14, 18-16, 28) מביא את כל הוויכוח בדבר הדרך שיש לנקוט בה. בוויכוח בולטת רוח של לחימה. אמנם יש אי-רצון לקלקל את היחסים עם הפאשא, אך יש גם עמידה איתנה על זכויות היהודים, שכן הם עושים לטובת הממשלה יותר מן הערבים.

Arabs', Middle Eastern Studies, IV (1968), pp. 198-242. — 'The Relations between Rechovot and its Arab Neighbours 1890-1914', *Zionism*, Vol. I (Tel-Aviv, 1970), pp. 150-203 (in Hebrew).

4 החכם באשי — הרב הראשי ליהודי הארץ שישב בירושלים. לפי הפרוטוקול לא ברור אם הכוונה לרב הראשי בירושלים או לרב הראשי באסתאנבול הבירה. ר' יוסף רבלין, הידוע גם בכינוי ר' יושעה, היה מראשי מנהיגי הציבור היהודי בירושלים, נפטר בתרנ"ז (1897). ר' יעקב מאיר, היה באותה תקופה משנהו של הרב הראשי לעדת הספרדים בארץ ישראל.

ארכיון עיריית תל-אביב-יפו כמקור לשלהי השלטון העות'מאני בארץ-ישראל

ההחלטה הסופית היתה לשלוח מברק לואזיר⁵ באסתאנבול עם העתק לחכם באשי בבירה, בחתימת אנשים פרטיים, נתינים עות'מאניים, ובו הודגש כי בצו המושל יש משום הפליה בין האזרחים, שעה שנחוצה התלכדות בני המולדת להצלת כבוד הממלכה. עמדה תקיפה וחד משמעית לעומת בקשת העזרה והשתדלנות עשר שנים קודם לכן בפרשת עלילת הדם.

3. תיקיית ועד העיר תל-אביב

מקור זה כולל מיגוון רחב יותר של בעיות הקשורות ליחסים עם השלטונות ועם השכנים. אלה הם אחדים מהם:

1. יחסים עם המושל, החל בהזמנתו לקונצרט מיוחד לכבודו וכלה בהשתתפות תושבי תל-אביב בבניית רחוב ביפו לכבודו, הוא רחוב שדרות ירושלים של היום. כאן השיבותה של הדרך שבה נרקמו הקשרים האלה או עצם טיבם של הקשרים האלה.

2. בעיית היהודים ששמרו על נתינותם הזרה והעניינים הקשורים בהעסקתם או בהוצאתם מן הארץ.

3. ענייני מיסים ומילוות ממשלתיים, כולל הטלת מיסים שונים, בעיקר בגלל מלחמת לוב (1911) ומלחמת הבלקאנים (1912—1913). כל ענייני המיסים והמלוות ידועים אמנם ממקורות אחרים, ומחלקיה האחרים של האימפריה. ברם לבוא הזה יש גם צד מיוחד מבחינת הארץ בכלל ותל-אביב בפרט, כלומר הגישה לשאלה הכספית והעמדה לגביה. כך, דרך משל, מכתבו של מר יעקב שלוש מן השלושה במאוס 1912 אל ראש העיר מר מאיר דיונינגוף. במכתב זה מסביר שלוש באריכות מה פירושו של מילווי פנימי מסוים של הממשלה העות'מאנית, ובאילו דרכים אפשר לנצל מילווי זה, שנתחייבו לקנות, על מנת לסלק את מיסי הרכוש ומיסים אחרים של תל-אביב.

4. נושאים פוליטיים, כגון רצח יהודים ועמדת השלטונות כלפי מקרים כאלה. דוגמה חשובה היא מראשית התחדדות היחסים בין היהודים לשכניהם — רצח יהודי גרוויני מפתח תקוה סמוך לתל-אביב שנת 1911.

ועד מושבת פתח תקוה פנה בבקשת עזרה כספית לוועד תל-אביב על מנת לסייע בחיפוש אחר הרוצחים. ועד המושבה הוציא כאלף פראנקים על החיפושים. ומסופר במכתב כי יצטרך להוציא עוד כמה אלפים, לפי ש'הושמו מכשולים בדרך החקירה ע"י פקידים אחדים מן הממשלה'. ועד תל-אביב מצדו תרם מאתיים פראנק.

5. הכוונה לראש הממשלה באסתאנבול, הוזיר הגדול.

5. יחסים עם השכנים הלא יהודים. בנושא זה הצטבר חומר רב, בעיקר מתקופת התחדדות היחסים משנת 1911 ואילך. מצויים לא מעט מכתבים המנתחים את המצב, מאשימים את העיתונות בהסתה נגד היהודים וקוראים להתארגנות יהודית כדי לקדם פני הצרות העלולות לצמוח מכך וכדי למצוא דרכים לבוא בקשר עם האוכלוסייה המוסלמית והנוצרית, לשפר את היחסים עמה ולבלום את גל המשטמה. ישנה פעילות הן של אישי ציבור יחידים כמו ד"ר שמעון מויאל, של קבוצות כלכליות כמו ועד פעולה של הסוחרים למען שיפור היחסים עם השכנים המוסלמים והנוצרים. אף היתה פעילות של המושבות, כמו הפנייה של התאחדות מושבות יהודה אל מאיר דיזינגוף בתמוז תרע"ב (1912) לכנס אספה ולטכס עצה כיצד לנהוג.

6. אחת הדרכים להגיע למעמד שווה עם השכנים היה המאמץ להחשב כאזרחים שווים ונאמנים, הרואים במדינה העות'מאנית את מולדתם. בין השאר בולט הדבר בהצטרפות לתרומות למען המולדת וצבאה ובהתגייסות לצבא. למשל, מכתב הרבנות הראשית ביפו אל ועד תל-אביב ללא תאריך (כנראה, חורף 1912) ובו בקשת תרומה בסך 3 לירות תורכיות כחלקה של תל-אביב בתרומת הישוב בסך 60 ל"ת להכנת בגדי חורף לצבא העות'מאני. הנסוח של דרך ההתרמה הוא המעניין:

'... עפ"י בקשת הממשלה המקומית יר"ה מצאנו חובה לעצמנו להשתתף בהכנת בגדי חורף לצבאנו המגן על המולדת באותו סכום שהממשלה מצאה לטוב להטילו עלינו סך ששים ל"ת...'

בין התרומות בולט גם דבר תרומת המטוס למשרד המלחמה העות'מאני בשנת 1914. על כל פרשת ההתנגשות בין הנסיונות לארגן את הישוב לתרומה זו לבין התרומות שכבר נאספו ואף הועברו לצי העות'מאני על-ידי מושבות יהודה והגליל. מכתב ועד התאחדות מושבות יהודה (בראש"ל"צ) מיום כ' אדר תרע"ד (18/3/1914) מציע להעביר את הכספים מן הצי לאווירה; מכתב ועד מושבות הגליל (ביבנאל) מציין שבוע לאחר-מכן כי מושבות הגליל כבר תרמו לצי בעת ביקור הוואלי של בירות בטבריה, ויקשה לאסוף תרומה נוספת בעבור רכישת מטוס לאווירה.

לגבי הנושא של השירות בצבא התורכי נמצא חומר רב על אי התגייסות ותשלום הכופר. ברם, חיפוש נרחב מגלה מכתבים ומיסמכים על יהודים המשרתים בצבא העות'מאני. נמצא חומר גם בתיקים העוסקים במהגרים – אותם תושבי תל-אביב שהוצאו מן העיר בפקודת השלטונות העות'מאניים והתפזרו ברחבי-הארץ. דרך משל, בתיקי המהגרים התל-אביבים בחיפה נמצאת פנייה של 35 חיילים יהודים בצבא העות'מאני בנצרת (אדר תרע"ח) אל הרב והקהילה בחיפה לספק להם מצות ויין; או אשה, גב' מרים ברומר, הפונה אל ועד מהגרי תל-אביב בחיפה בבקשת תמיכה כספית, כי בעלה המהנדס יושב עם הצבא העות'מאני באיזור אל-מדינה, אך הממשלה העות'מאנית מסרבת לשלם לה לפי שאיזור

ארכיון עיריית תל-אביב-יפו כמקור לשלחי השלטון העות'מאני בארץ-ישראל

אל-מדינה נכבש על-ידי האויב. היא מספרת כי כתבה ללימאן פון סאנדרס⁶ אך לא זכתה למענה.

4. רשימותיו של דוד סמילנסקי

הרשימות הללו התפרסמו אומנם באותה תקופה (1906—1914) בעיתונות ברוסיה בשפה הרוסית או בעיתונות העברית, ברם, בארכיון נמצאים האוריגינאלים בכתב יד המחבר. דומה שאין צורך להדגיש עד כמה חשובים הם לאמת את התרגום לרוסית שפורסם בעיתונים הרוסיים, או לעומת הנוסח שנערך ונתפרסם בעיתונות העברית ברוסיה. מכל מקום, ככל הידוע לי לא שימשו לא המקור ולא הנוסח שהתפרסם מחקר כלשהו שעניינו שלחי השלטון העות'מאני בארץ. עיקר ערכו של מקור זה בתיאור התפתחותם של מאורעות פוליטיים או במידע על נושאים כלכליים, אך הוא חשוב במיוחד להבהרת הלכי הרוחות והאווירה ששררה בארץ. כאשר הורגשה בארץ בשנת 1911 אווירה של מתיחות והסתה נגד היהודים בעיתונות, מצטט סמילנסקי ברשימה מיום 13/3/1911 קטעים דווקא מעיתונות ערבית, בשבת ההתיישבות היהודית, המביאה רווחה הן לממשלה והן לתושבים המוסלמים והנוצרים בארץ ישראל. אמנם אי-אפשר להשתמש בקטעים אלה המופיעים ברשימה, אך המחבר מכוון את הקורא לעיתונים בהם הופיעו הקטעים ומי כתב אותם. תוך כדי כתיבה גם ציין מי היה העיתון אשר הסית נגד היהודים — עתון 'הכרמל' (אל-כרמל), שיצא לאור בחיפה.

דוגמה לחומר על נושאים כלכליים היא הרשימה מיום 27/7/1906. ברשימה זו מספר סמילנסקי על הקמת מפעלי החשמל הראשונים לדמשק ולבירות על-ידי בעלי הון מקומיים. הוא מוסיף ברשימה, המיועדת ליהודי רוסיה, כי השמועות שבחלק האסיאתי של האימפריה העות'מאנית לא יתירו לעולם לא מאור ולא טראם חשמלי היו ללא כל בסיס, וכי מה שנחוצ הוא 'אגשי מרץ ובעלי יזמה היודעים לכלכל כל מפעל חדש'. פנייה זו אל היהודים ברוסיה מלמדת, ללא ספק, על הלך-הרוחות ועל השמועות באשר לאפשרויות הכלכליות ותנאי החיים בחלק האסיאתי של האימפריה.

באשר למאורעות הפוליטיים בחרתי להביא כאן את רשימתו מיום 4/5/1909 בדבר הנסיון של הפיכת הנגד של הסולטאן עבד אל-חמיד באפריל 1909, וכיצד השפיע מאורע זה על מהלך החיים בארץ ישראל.

'הרבה פחות התרשמו כאן מן המאורעות המדיניים הכלליים, שנתחוללו בעיר הבירה ושהיה להן הד זה או אחר בכל הפרובינציות התורכיות. הודות לריחוקה של ארץ ישראל

6 לימאן פון סאנדרס — איש צבא גרמני אשר נשלח ב-1913 לעמוד בראש המשלחת הצבאית הגרמנית במדינה העות'מאנית. מילא תפקידי פיקוד שונים בצבא העות'מאני במלחמת העולם הראשונה ולבסוף ב-1918 נתמנה מפקד הכוחות התורכיים במזרח התיכון וניהל את המערכה בסוריה וארץ ישראל.

ממקום הפעולה הראשי, הגיעה הגנה הידיעה של המרד של 30 באפריל⁷ ועל נסיון לבטל את החוקה כמעט בזמן אחד עם הידיעה, שהנסיון לא הצליח ושחיילות סאלונקי כבר עומדים בשערי קושטה. לא היתה כאן שום סיבה להתרגשות כי התושבים ידעו מעט מאד על הסכנה שרחפה על כל ארצות תורכיה. היו אמנם ידיעות טלגרפיות על רציחת ציר ומיניסטר, ואולם אף אחד לא ידע בבירור, מה, בעצם, נעשה בקושטה. התושבים היו שקטים, פעל רק — ובאופן נמרץ מאד — הועד המקומי של התורכים הצעירים. ההסתדרות המקומית 'אחדות וקדמה', שקיומה כמעט שאינו מורגש בזמן רגיל, גילתה בימי מבוכה אלה מרץ מרובה, טאקט וכשרון יוצאין מן הכלל. צריך לציין, שבחיה של ארץ ישראל, כמו בחייהן של שאר הפרובינציות, לכל הפחות, האסיאתיות, אין הדבר מורגש כלל, שיש חוקה בארץ. כל מיני 'חירויות' היו גם קודם במידה לא פחותה מעכשיו, ובמוסדות הממשלתיים ואף במוסדות המשפטיים שולט הבאקשיש הכל-יכול, שממלא כמעט בכלום את מקום החוקים שבעל-פה ושבתכב. הועד של התורכים הצעירים, שבתחילה התנפל בשצף-קצף על הפקידים לוקחי-שוחד, מתיחס עכשיו באדישות אל כל הנימוסים הללו של המשטר הישן ואין בדעתו כלל להתערב בכל ה'ענינים הפנימיים' הללו. מתקבל הרושם, שהועד זהו מוסד מיוחד שאין לו תפקיד אחר, אלא לשמור על החוקה במקרה שתהא נשקפת לה סכנה. יש ממש להשתומם על המהירות שבה ארגן הועד (תיכף אתר קבלת הידיעות הטלגרפיות הראשונות מקושטה) את כוחותיו והשתלט על המצב. במשך זמן קצר הספיק הועד למשוך לצדו את חיל המצב המקומי. אחר שהבטיח לעצמו את נאמנותו של הצבא, תפס את הטלגראף, את מוסדות הדואר ואת בתי המכס התורניים. הפקידים האזרחיים ברצון או שלא ברצון, נכנעו לו; אותו הדבר עשתה גם המשטרה, שהיא ממלאת כאן תפקיד פחות חשוב מאשר בארצות ה'תרבותיות', ואולם אף על פי כן אין לבטל את ערכה מכל וכל. אחר שהשתלט באופן כזה על כל המכונה האדמיניסטרטיבית, נעשה הועד אדונה של הארץ בפועל. ואפשר, כשרונו של הועד הוא שגרם לכך, שבארץ ישראל אף לא הרגישו שעל הארץ עובר משבר מדיני...

מתאור המינהל תחת שלטון התורכים הצעירים, על השינויים שחלו ולא חלו בו וכיצד פעלו הם לתפיסת השלטון בארץ ישראל בעת הפיכת הנגד, עבר המחבר לתאר את הגיגות הנצחון על הסולטאן עבד אל-חמיד.

'ימי הבהלה עברו, והתורכים הצעירים חוגגים את חג הנצחון. בירושלים ובעוד ערים אחדות נערכות הפגנות בקשר עם הורדתו של עבדאללה-חמיד מכסאו והמלכתו של מוחמד החמישי, ואולם אין הן מזכירות כלל את ההפגנות הרועשות שבימי יולי אשתקד. משתתפים בהן הצבא ובאי כוח השלטון האזרחי בלבד. התושבים, חוץ מבני יפו, כאילו עומדים מן

⁷ הפיכת הנגד של הסולטאן עבד אל-חמיד החלה בשלושה עשר וארבעה עשר באפריל, דיכוי הפיכת הנגד וחיסולה היה עם כיבוש אסתאנבול על ידי הצבא בעשרים ושלושה ועשרים וארבעה באפריל 1909.

ארכיון עיריית תל-אביב-יפו כמקור לשלהי השלטון העות'מאני בארץ-ישראל

הצד ומסתכלים במנוחה בכל הטקסים החגיגיים שמסדר הועד. 'הצלה החוקה' והחלפת השלטון לא עוררו בם לא הסכמה ולא התנגדות, לא שמחה ולא עצב. לאדישות זו גרם, אפשר, הריחוק מן המרכז, מפני זה שהמאורעות לא הורגשו כאן כמעט, ואפשר, שגרם לאדישות זו מה שתורכיה החפשית עדיין לא שינתה כלום, עדיין לא עשתה כלום להבטחת מצבו של העם, עדיין לא ניגשה להכנסת שינויים בשיטת המסים המעיקה, לשיפורה של האדמיניסטרציה וכו'. ההמון קיווה, שהחוקה תתן לו הרבה יותר ממה שנתנה עד עכשיו, ואין ספק שמורגשת כאן התקרבות ידועה ביחס אליה. מדברים כאן הרבה על נושא זה, ואת הסיבה האמיתית ליחסם של התושבים המקומיים אל המאורעות האחרונים קשה לקבוע. אין ספק, לאור הדוגמאות לעיל כי הארכיון של עיריית ת"א—יפו מכיל חומר תעודי חשוב וחיוני ליצירת תמונת שלהי השלטון העת'מאני בארץ ישראל ומי שיעסוק בשלהי שלטון זה בארץ וביחסים שבין יהודים ללא-יהודים לא יוכל לצייר תמונה מקפת מן הצד היהודי ללא עיון בארכיון זה.

מוזיאון תולדות ישראל